

Od ranljivosti k odpornosti: perspektiva romske skupnosti o učinkovitih metodah v Pomurju

Branko Lobnikar¹, Kaja Prislan Mihelič², Rahela Hojnik Kelenc³

Članek obravnava ranljivost in odpornost romske skupnosti v Pomurju z vidika njenih pripadnikov. Na podlagi pregleda literature ugotavlja, da so Romi v Sloveniji ena najbolj marginaliziranih družbenih skupin, ki se sooča s številnimi socialnimi, prostorskimi in institucionalnimi izzivi. Kljub številnim raziskavam s področij izobraževanja, zaposlovanja, zdravja in varnosti pa v znanstveni literaturi pogosto manjka pogled romske skupnosti same. V ta namen je bila izvedena kvalitativna raziskava, ki temelji na (pol)strukturiranih intervjujih s sedmimi sogovorniki iz romske skupnosti. Tematska analiza je pokazala ključne razsežnosti ranljivosti, kot so socialna izključenost, prostorska stiska in kulturna marginalizacija. Obenem so bile prepoznane učinkovite metode, ki prispevajo k večji odpornosti skupnosti, med njimi partnerski projekti, vključevanje Romov v lokalne strukture, opolnomočenje Rominj in večkulturni dogodki. Sodelovanje z institucijami je bilo večinoma ocenjeno kot pozitivno, vendar pogosto formalizirano in brez dejanskega sodelovanja. Ugotovitve poudarjajo pomen krepitve notranjih virov skupnosti, odpravo sistemskih ovir in vzpostavljanje vključujočih oblik sodelovanja, ki temeljijo na dejanski participaciji romske skupnosti pri oblikovanju rešitev.

Ključne besede: romska skupnost, Pomurje, ranljivost, odpornost, skupnostno delo

UDK: 323.15(497.411=214.58)

1 Uvod – Romi v Sloveniji

Romska skupnost v Sloveniji ostaja ena najbolj družbeno in prostorsko marginaliziranih manjšinskih skupin, kar potrjujejo tako nacionalna poročila kot številne domače in mednarodne raziskave (European Roma Rights Centre [ERRC], 2021; European Union Agency for Fundamental Rights [FRA], 2022). Čeprav so bili v zadnjih desetletjih vzpostavljeni različni mehanizmi za izboljšanje njenega položaja – zlasti na področjih izobraževanja, zaposlovanja, bivalnih razmer in varnosti –, številni kazalniki kažejo, da se ključne razsežnosti izključenosti reproducirajo in v nekaterih primerih celo poglobljajo (Ivanco idr., 2022; Janko Spreizer, 2024b), hkrati pa se v nekaterih lokalnih okoljih, kot je Pomurje, razvijajo inovativne prakse sodelovanja med institucijami in romsko skupnostjo, ki ponujajo primere dobre prakse in usmeritve za prihodnje oblikovanje politik.

Hojnik Kelenc (2023) ugotavlja, da Romi že vse od časa Grellmanna (1753–1804), utemeljitelja znanstvenega proučevanja Romov, do danes zaradi svoje drugačnosti in življenjskega sloga, ki ga mnogi dojemajo kot nasprotje vrednotam večinske družbe, vzbujajo pozornost javnosti, politike in raziskovalcev. Večinske skupnosti že stoletja iščejo »recept«, kako to manjšino *par excellence* (Sardelič, 2010), ki pogosto sproža ambivalentna čustva – od občudovanja do strahu –, prilagoditi normam vladajoče družbe. Javne razprave nenehno poudarjajo domnevno »drugačnost« Romov: od njihovega načina življenja, velikih družin, odvisnosti od socialnih transferjev in pogostih stikov z organi pregona do slabih bivalnih razmer ter domnevnega zavračanja civilizacijskih vrednot (Hojnik Kelenc, 2023). Odnos večinske družbe do Romov in način njenega zaznavanja sta ključna za napetost med obema skupinama. Ta zaznavanja – pozitivna ali negativna – pogosto temeljijo na predsodkih in stereotipih, s katerimi večinska javnost (ne)upravičeno dojema romsko manjšino.

Romska tematika je v Sloveniji predmet številnih raziskav, analiz in javnih razprav. Kot ugotavljajo Lobnikar idr. (2024), je samo v slovenskem jeziku dostopnih več kot 500 znanstvenih prispevkov o Romih. Poleg tega so o tej manjšini napisane številne diplomske, magistrske in doktorske naloge, kar potrjuje poglobljeno proučevanje tega vprašanja v znanstvenem prostoru (Hadler, 2020; Hojnik Kelenc, 2023; Predalič, 2011; Zelko, 2015). Vpogled v sistem COBISS⁴ pokaže, da je samo

¹ Dr. Branko Lobnikar, redni profesor za varnostne vede, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija. ORCID: 0000-0001-6121-0907. E-pošta: branko.lobnikar@um.si

² Dr. Kaja Prislan, izredna profesorica za varnostne vede, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija. ORCID: 0000-0002-8474-7122. E-pošta: kaja.prislan@um.si

³ Dr. Rahela Hojnik Kelenc, direktorica, Ljudska univerza, Zavod za izobraževanje odraslih in mladine Lendava/Népi Egyetem Felnőtt- és Fiatalkor Továbbképzőintézete Lendva, Slovenija. E-pošta: rahela.hojnik@lulendava.si

⁴ Platforma COBISS je organizacijski model povezovanja knjižnic

časopisnih člankov, ki obravnavajo Rome, več kot 700. Na podlagi grobe analize vpisov v sistemu COBISS lahko strokovno in znanstveno literaturo o Romih v Sloveniji razvrstimo v več ključnih vsebinskih področij. Pomemben delež sestavljajo raziskave, ki se ukvarjajo z vprašanji integracije (Gomboc Mrzлак, 2009) in socialne vključenosti oziroma izključenosti romske skupnosti (Janko Spreizer, 2024b). Avtorica tako v najnovejši študiji analizira različne oblike anticiganizma in diskriminacije, ki temeljijo na dehumanizacijskih ideologijah ter pomembno vplivajo na socialno izključenost Romov v Sloveniji. S pomočjo etnografskih raziskav in intervjujev osvetljuje bivanjske, izobraževalne, zaposlitvene in zdravstvene izzive romske skupnosti ter prikazuje sistemske ovire za njihovo vključevanje. Ugotavlja, da so romska naselja pogosto prostorsko, infrastrukturno in simbolno marginalizirana, kar utrjuje začarani krog izključenosti, pri čemer neusklajenost državnih politik z lokalnimi razmerami vodi v neučinkovite ali celo škodljive ukrepe. Pomembno raziskovalno področje je izobraževanje (Kovač, 2021); raziskovalci se osredinjajo na dostopnost in kakovost izobraževanja za Rome, prilagoditve izobraževalnega sistema ter vlogo šol in drugih institucij pri zmanjševanju neenakosti (Benčina, 2021). Kovač (2021) tako na podlagi intervjujev z romskimi otroki in njihovimi starši ugotavlja, da imajo socialni odnosi z vrstniki in učitelji pomemben vpliv na počutje romskih učencev. Čeprav številni učenci in starši poročajo o dobrih izkušnjah in pozitivnih odnosih, raziskava razkriva prisotnost diskriminacije in medvrstniškega nasilja na podlagi etnične pripadnosti. Kovač (2021) poudarja, da je izkušnja sprejetosti pogosto pogojena z zunanjo podobo, znanjem jezika in vedenjskimi značilnostmi, kar kaže na subtilne, a vseeno pomembne oblike izključevanja. Z vidika naše študije je zanimiva tudi ugotovitev, da se romski učenci iz Prekmurja v šoli počutijo bolje kot tisti iz Dolenjske, saj so odnosi z vrstniki in učitelji v Pomurju večinoma ocenjeni kot bolj pozitivni in vključujoči. Na Dolenjskem so učenci in starši pogosteje poročali o diskriminaciji, sporih in občutku izključenosti, kar avtorica povezuje tudi s slabšimi socialnimi in infrastrukturnimi pogoji ter večjim družbenim neskladjem med Romi in večinskim prebivalstvom v tej regiji. Tudi področje zaposlovanja in ekonomskega vključevanja (Klopčič, 2004; Vonta idr., 2007) je pogosto obravnavano, zlasti v povezavi z omejenimi priložnostmi na trgu dela, vplivom izobrazbe na zaposljivost in splošnim ekonomskim položajem Romov. Sledijo raziskave, ki obravnavajo zdravstveno stanje romske populacije (Krajnc Nikolić idr., 2018) in njihove bivalne razmere (Kovač, 2023; Muršič, 2012). Kovač (2023) ugotavlja, da so romska naselja v Sloveniji primer prostorske segregacije, ki ima številne značil-

nosti geta, kot so etnična homogenost, prostorska izoliranost in nastanek zaradi zgodovinskega zavračanja s strani večinskega prebivalstva. V Pomurju je stopnja getoiziranosti romskih naselij sicer nižja kot na Dolenjskem, kar je posledica boljšega socialno-ekonomskega položaja, bolj urejenih bivanjskih razmer ter večje vključenosti Romov v izobraževalni sistem in življenje lokalne skupnosti. Pa tudi v Pomurju niso vsa naselja enaka. Avtorica opisuje razlike med naseljem Dolga vas in Beltinci; Dolga vas izstopa kot bolj urejeno naselje, medtem ko Beltinci še vedno zaznavajo velike izzive, kot so oddaljenost osnovnih storitev in slabe prometne možnosti. Kljub vsemu pa primerjava Pomurja z Dolenjsko kaže na precej slabše razmere dolenjskih romskih naselij, z izrazito slabšimi bivalnimi pogoji (na primer improvizirana bivališča, nelegalni priklopi na električno omrežje), slabšo povezanostjo z večinskim prebivalstvom ter nižjo vključenostjo v formalne oblike izobraževanja in zaposlovanja. Ne gre spregledati niti vsebin, povezanih z romsko kulturo in identiteto (Horvat, 2019), v katerih so v ospredju vprašanja ohranjanja kulturne dediščine, jezika, običajev in odnosov z večinskim prebivalstvom.

Posebno raziskovalno pozornost pritegujejo tudi pravni in politični vidiki položaja Romov (Janko Spreizer, 2024a), predvsem v kontekstu pravic in diskriminacije (Ivanco idr., 2022). Avtorji v študiji za Slovenijo ugotavljajo, da se Romi v Sloveniji soočajo z razširjeno diskriminacijo na področju izobraževanja, zaposlovanja, bivanjskih razmer in dostopa do pravnega varstva, pri čemer so romski otroci pogosto neupravičeno razporejeni v razrede za učence s posebnimi potrebami. Kljub obstoju protidiskriminacijske zakonodaje Romi le redko prijavljajo kršitve zaradi nepoznavanja pravic, nezaupanja v institucije in strahu pred posledicami, pri čemer je delovanje zagovornika načela enakosti premalo prepoznavno in premalo učinkovito. Ivanco idr. (2022) ugotavljajo, da so romske ženske še posebej izpostavljene večplastni diskriminaciji, medtem ko so stiki med romsko in večinsko skupnostjo večinoma omejeni na formalne uradniške odnose, kar pogloblja socialno izključenost Romov. Avtorji v ugotovitvah posebej navajajo močno prostorsko segregacijo romskih naselij v nekaterih regijah, proteste ob odprtju prve romske restavracije v Mariboru kot primer odkritega anticiganizma ter večje izzive na Dolenjskem, povezane z dostopom do osnovne infrastrukture in izobraževanja. Kljub vsemu pa primerjalna analiza med regijami ni v ospredju njihovega poročila – regijske razlike so navedene posredno, v intervjujih in s primeri, ne pa kot sistematično obdelana analiza po regijah.

K opisanemu je treba dodati tudi študije, ki se navezujejo na varnostne vsebine (Eman idr., 2024; Lobnikar, 2016; Lobnikar in Prislan Mihelič, 2024; Lobnikar in Šumi, 2015; Lobnikar idr., 2024; Ogulin, 2007; Petek in Eman, 2018; Stošič idr., 2007; Šuklje idr., 2012; Vesel, 2016). Te študije se osredi-

v nacionalni knjižnični informacijski sistem z vzajemno katalogizacijo, vzajemno bibliografsko-kataložno zbirko podatkov CO-BIB in lokalnimi zbirkami podatkov sodelujočih knjižnic, zbirko podatkov o knjižnicah COLIB, normativno zbirko podatkov CO-NOR in s številnimi drugimi funkcijami (Cobiss.si, n. d.).

njajo na odnose med romsko skupnostjo in policijo v Sloveniji, pri čemer preučujejo izzive pri zagotavljanju varnosti, zaznavanje varnostnih groženj ter primere dobrih praks pri vzpostavljanju zaupanja in sodelovanja. Poudarek je na policijskem delu v skupnosti, ki vključuje aktivno sodelovanje z romsko skupnostjo za učinkovitejše reševanje varnostnih vprašanj. Poleg tega raziskave analizirajo vpliv socialno-ekonomskih dejavnikov na varnostne razmere v romskih naseljih ter vlogo lokalnih skupnosti in nevladnih organizacij pri izboljšanju varnostnih razmer. Te študije prispevajo k boljšemu razumevanju kompleksnih odnosov med Romi in varnostnimi institucijami ter ponujajo smernice za oblikovanje politik in strategij, ki bi lahko izboljšale varnostne razmere in hkrati krepile vključevanje romske skupnosti v širšo družbo. Predstavimo samo nekaj ugotovitev iz teh študij. Pomemben prispevek k izboljšanju odnosov med policisti in Romi prinaša izobraževanje in usposabljanje policistov. V okviru projekta policija v večkulturni skupnosti se je več kot 1.700 policistov usposabljal za delo v romskih naseljih, poudarek usposabljanja pa je bil na poznavanju romske kulture, odpravi predsodkov in spodbujanju dialoga. Ta način je prispeval k večji pripravljenosti Romov za prijavo kaznivih dejanj, manjšemu številu konfliktnih situacij in višjemu občutku varnosti (Lobnikar idr., 2013). V študiji Lobnikar in Prislan Mihelič (2024) opisujeta aktivnosti policije v povezavi z romsko skupnostjo v Pomurju, ki poleg tradicionalnega policijskega dela poudarja tudi pomen preventivnega policijskega dela v romski skupnosti.

Kljub pozitivnim praksam pa raziskave opozarjajo tudi na izzive, povezane z uporabo policijskih pooblastil. Milenković in Modić (2022) ugotavljata, da so Romi, skupaj z mladimi in migranti, pogostejši subjekt postopkov, kot so preverjanje identitete in varnostni pregledi. Čeprav je slovenska zakonodaja razmeroma jasno opredeljena, obstajajo možnosti za diskriminatorno rabo pooblastil, kar lahko negativno vpliva na legitimnost policije v očeh marginaliziranih skupin. Na družbeni ravni del teh praks pojasnjuje mehanizem stereotipizacije. Šugman (2006) opozarja, da socialna kategorizacija in stereotipi, kot je stereotip »kriminalca«, pomembno vplivajo na delovanje kazensko-pravnih institucij. Stereotipi, ki Roma samoumevno povezujejo s kriminaliteto, prispevajo k pristranskemu odločanju in zmanjšujejo objektivnost pravnega sistema. Mediji dodatno utrjujejo te predstave. Bučar Ručman (2011) poudarja, da mediji pogosto reproducirajo senzacionalistične in negativno obarvane vsebine, pri čemer Romi postajajo tarča posredne stigmatizacije. Takšno poročanje vpliva na družbeno zaznavo romske skupnosti in krepi predsodke, kar posledično otežuje učinkovito in vključujoče varnostno delo.

Kot ugotavljajo Lobnikar idr. (2024), že površen pregled lahko vodi k ugotovitvi, da na področju proučevanja Romov

in z njimi povezanih vsebin ne primanjkuje temeljnega znanja. Kljub vsemu pa se v sodobni slovenski družbi vedno znova pojavljajo izzivi pri procesih vključevanja romske skupnosti v okolje večinskega prebivalstva in pri kakovosti bivanja romske skupnosti, odpravljanju vzrokov, ki vodijo v kriminalizacijo in marginalizacijo romske skupnosti, ter pri vsebinah, ki bi Romom zagotovile več kompetenc, potrebnih za uspešno delovanje v sodobni družbi, in možnosti za kakovostno življenje, bivanje in delo.

1.2 Romi v Pomurju – primeri dobrih praks za krepitev odpornosti in varnosti celotne skupnosti

Romska skupnost v Sloveniji že desetletja velja za eno najbolj ranljivih in socialno izključenih etničnih manjšin, kar je še posebej izrazito v vzhodnem delu države. V Pomurju, regiji z drugo največjo najvišjo stopnjo registrirane brezposelnosti v Sloveniji (5,3 odstotka v letu 2024 – slovensko povprečje je bilo 4,5 odstotka; Sobotainfo, 2024), živi med 3000 in 3200 pripadnikov romske skupnosti, kar je manj kot en odstotek regijskega prebivalstva (Razvojni center Murska Sobota [RCMS], 2022). Kljub temu pa njihova prisotnost bistveno vpliva na kulturno raznolikost regije, kar prepozna tudi Regionalni razvojni program Pomurja 2021–2027 (v nadaljevanju RRP). RRP obravnava romsko skupnost predvsem v okviru širših razvojnih prednostnih nalog, ki vključujejo socialno vključenost, izboljšanje dostopa do izobraževanja, krepitev nevladnega sektorja in promocijo kulturne dediščine. Pri tem prepozna pomen romske skupnosti za oblikovanje identitete Pomurja in poudarja njihovo kulturno prisotnost v regiji, zlasti v okviru registra žive kulturne dediščine in vključevanja romskih naselij med pomembne kulturne in turistične točke (RCMS, 2022). Tako se romska tematika v RRP pojavlja kot presek med kulturnim kapitalom, socialno problematiko in razvojnimi možnostmi.

Na področju izobraževanja dokument ugotavlja, da ima Pomurje v primerjavi s slovenskim povprečjem nižjo izobrazbeno strukturo, pri čemer je delež prebivalcev z osnovnošolsko izobrazbo najvišji (32,4-odstoten), delež višje ali visoko izobraženih pa je samo 16,8-odstoten. Čeprav RRP ne predstavi posebej izobraževalnih kazalnikov za romsko skupnost, to obravnava znotraj ranljivih skupin, za katere predvideva ukrepe za izboljšanje dostopa do kakovostnih storitev na področju izobraževanja, spodbujanja vseživljenjskega učenja in povezovanja izobraževanja s trgom dela (RCMS, 2022). Podobno velja za področje zaposlovanja. Pomurje se še vedno sooča z izrazito dolgotrajno brezposelnostjo, zaradi katere so še posebej prizadeti težje zaposljivi posamezniki, med katere uvrščamo tudi številne pripadnike romske skupnosti. RRP predvideva vrsto ukrepov za izboljšanje delovne aktivacije teh skupin, vključno s podporo socialnemu pod-

jetništvu, razvoju dolgotrajne oskrbe in krepitvi nevladnega sektorja (RCMS, 2022). Romska tematika se pojavlja tudi v okviru tako imenovane »privlačne regije«; dokument poudarja pomen romskih naselij kot dela kulturne infrastrukture, hkrati pa tudi možnosti za njihovo vključevanje v lokalne verige vrednosti, razvoj inovativnih turističnih produktov in oživljanje vaških središč (RCMS, 2022). Takšno vključevanje pomeni ne le priznanje romske kulturne identitete, temveč tudi priložnost za izboljšanje bivalnih razmer in krepitev ekonomske participacije.

Soočanje z izzivi sobivanja z romsko skupnostjo v Pomurju je spodbudilo slovensko policijo k razvoju različnih oblik policijskega dela v skupnosti. Policijska uprava Murska Sobota že več let uspešno izvaja strategije, ki temeljijo na partnerskem sodelovanju s prebivalstvom, vključno z ranljivimi skupinami, kot so Romi. Med ključne prakse spadajo redna prisotnost policistov v lokalnem okolju, sodelovanje na sejah romskih svetov, postavljanje informativnih točk v naseljih ter sodelovanje z nevladnimi organizacijami in javnimi institucijami. Cilj teh aktivnosti je krepitev zaupanja, izboljšanje varnostne kulture in povečanje socialnega kapitala (Eman idr., 2019, 2024; Lobnikar in Prislan Mihelič, 2024). Analiza študije primera iz Občine Lendava, v kateri sobivajo Romi in večinsko prebivalstvo, osvetljuje posebne vidike policijskega dela v skupnosti z vidika romske skupnosti. Ugotovljeno je bilo, da policisti pri Romih v primerjavi z Neromi sicer zaznavajo manj kriminalitete in nereda, vendar poročajo o nižji stopnji pripadnosti lokalni skupnosti, kar nakazuje na šibkejšo družbeno kohezijo (Lobnikar idr., 2013). Policijska uprava Murska Sobota razvija dolgoročen in celovit način za sodelovanje z romsko skupnostjo, ki temelji na preventivnem delu, medsebojnem zaupanju in redni komunikaciji z lokalnimi romskimi predstavniki (Lobnikar in Prislan Mihelič, 2024; Lobnikar idr., 2016), pri čemer so policisti poudarili, da je odnos med policijo in Romi kompleksen in pogosto pogojen z lokalnimi okoliščinami, kulturnimi posebnostmi in individualnimi izkušnjami tako policistov kot članov skupnosti. Zavedanje teh razlik je po njihovem mnenju ključno za uspešno vzpostavljane zaupanja in pozitivnega dialoga. Policijska uprava Murska Sobota preventivnemu delu pripisuje osrednji pomen pri krepitvi sodelovanja in izboljševanju varnostnih razmer. V ta namen vsako leto organizirajo načrtovalne sestanke z Zvezo Romov Slovenije, redno sodelujejo v Komisiji za romska vprašanja ter na sejah Varnostnega sveta romske skupnosti. Posebno pozornost namenjajo tudi sodelovanju z romskimi svetniki ter vključevanju v lokalne dogodke in proslave, povezane z romsko kulturo, zgodovino in skupnostnim življenjem. Med ključnimi oblikami sodelovanja so postavljanje informativnih točk v romskih naseljih, udeležba na izobraževalnih in preventivnih dogodkih ter priprava informativnih gradiv v slovenskem in romskem jeziku,

s poudarkom na izobraževanju in varnosti. V policijsko delo vključujejo tudi romske pomočnike, sodelujejo z različnimi društvi in organizacijami (na primer Zveza Romov Slovenije, Zveza Preporod, Forum romskih svetnikov, Vstani, romski otrok, Hiša vzhajajočega sonca) ter izvajajo mediacije med sprtimi družinami. Aktivno sodelujejo tudi s Centrom za socialno delo Pomurje in drugimi službami, zlasti pri obravnavi primerov ranljivih skupin, kot so otroci in ženske (Eman idr. 2024; Lobnikar in Prislan Mihelič, 2024). Opisana praksa kaže na večnivojsko in razvejeno obliko policijskega dela v (romski) skupnosti, ki presega klasične varnostne naloge in se udejanja kot participativna in vključujoča strategija sodelovanja z marginalizirano skupnostjo. Tak način je usmerjen v dolgoročno zmanjševanje predsodkov, večjo prisotnost policije v skupnosti ter v krepitev varnostne in socialne kohezije v regiji.

V Pomurju so se v zadnjem desetletju razvile tudi številne druge lokalno utemeljene dobre prakse, ki prinašajo pomembne premike na področju vključevanja romske skupnosti. Čeprav se Romi še vedno soočajo s številnimi izzivi – od neurejenih bivalnih razmer, nizke izobrazbene ravni in visoke stopnje brezposelnosti do socialne izključenosti in nezaupanja v institucije –, posamezne lokalne iniciative uspešno prispevajo k izboljšanju njihovega položaja in krepitvi medskupnostnega sožitja. Na področju prostorskega in socialnega vključevanja romske skupnosti lahko kot primera dobre prakse navedemo aktivnosti Mestne občine Murska Sobota in Občine Lendava. Romska naselja Pušča, ki je danes urbano urejena in infrastrukturno opremljena soseska, je primer uspešnega vključevanja, ki temelji na strateškem načrtovanju in sodelovanju z romsko skupnostjo (Mestna občina Murska Sobota [MOMS], 2024a). Podoben razvoj je zaznati v naselju Dolga vas v Občini Lendava, kjer je z ustanovitvijo Večnamenskega romskega centra Dolinsko vzpostavljen prostor za izvajanje programov socialne aktivacije, svetovanja, neformalnega izobraževanja in spodbujanja medkulturnega dialoga. Obe praksi temeljita na partnerskem sodelovanju lokalnih oblasti (Mestna občina Murska Sobota [MOMS], 2024b), romskih predstavnikov in podpornih institucij, kar se kaže tudi v strateških dokumentih, kot sta Akcijski načrt za razvoj romske skupnosti v Mestni občini Murska Sobota za obdobje 2023–2030 (Lobnikar in Prislan Mihelič, 2024; Lobnikar idr., 2024) in Akcijski načrt Občine Lendava za vključevanje pripadnikov romske skupnosti na Območju občine Lendava v širšo družbeno skupnost (Občina Lendava, 2024).

Z vidika neformalnega izobraževanja in opolnomočenja romske skupnosti je ključno vlogo prevzela Ljudska univerza Lendava, ki že dve desetletji izvaja različne programe, namenjene tako pripadnikom romske skupnosti kot tudi strokovnim delavcem (Ljudska univerza Lendava, n. d.). Med najbolj

odmevnimi programi so socialna aktivacija romskih žensk, programi digitalne pismenosti (*Digit RoŽE*), projekt *Roma Influencers* za promocijo pozitivnih zgodb in projekt *KULko*, namenjen razvoju kulturnega kapitala romskih otrok. Ti programi obravnavajo klasične izzive romske skupnosti – od izobraževalnih primanjkljajev do socialne izključenosti – ter hkrati prispevajo k oblikovanju pozitivne samopodobe in prevzemanju aktivnih družbenih vlog s strani pripadnikov skupnosti. Posebno mesto imajo tudi inovativni didaktični pripomočki, kot so kartice RomaSam, ki so jih razvili zaposleni na univerzi v sodelovanju z Romskim akademskim klubom in jih je Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje Republike Slovenije prepoznalo kot orodje za spodbujanje interkulturalnosti v šolah (Ljudska univerza Lendava, n. d.; Lobnikar, idr. 2024). Pomembna razsežnost uspešnih praks v Pomurju je vključevanje romskih žensk in mladih v vodenje projektov. V ospredje tako prihaja notranja dinamika opolnomočenja, ki temelji na izkušnjah, kulturni pripadnosti in poznavanju posebnih izzivov romske skupnosti. Takšne prakse prispevajo k večji legitimnosti projektov in omogočajo učinkovitejše odzivanje na potrebe skupnosti.

Analiza primerov iz Pomurja torej kaže, da lahko lokalno utemeljeni, medsektorsko povezani in kulturno senzibilni načini pomembno prispevajo k večji odpornosti romske skupnosti in zmanjšanju njene ranljivosti. Čeprav takšne prakse same po sebi ne morejo odpraviti vseh sistemskih izzivov, pa jasno kažejo, da je s trajnim delom, vključevanjem romske skupnosti v procese odločanja in razvijanjem lokalnih partnerstev mogoče doseči oprijemljive spremembe tako za Rome kot za širšo družbo.

Raziskave pogosto temeljijo na pogledih večinske družbe, institucij in raziskovalcev, manj pa vključujejo glas samih pripadnikov romske skupnosti kot enakovrednih sogovornikov in nosilcev znanja. V kontekstu sodobnih participativnih, skupnostno usmerjenih in vključujočih metod je pomembno razumeti, kako ranljivost in odpornost doživljajo tisti, s katerimi so ti procesi neposredno povezani. Članek zaradi tega izhaja iz kvalitativne raziskave, ki temelji na polstrukturiranih intervjujih s sedmimi pripadniki in poznavalci romske skupnosti v Pomurju. Namen prispevka je prepoznati ključne razsežnosti ranljivosti, preučiti obstoječe prakse, ki prispevajo k odpornosti skupnosti, in analizirati sodelovanje z institucijami z vidika romskih sogovornikov. V ospredju je vprašanje, kateri dejavniki omogočajo trajnejše izboljšanje življenjskih razmer in krepitev socialne vključenosti romske skupnosti – kot jih razume in izraža sama skupnost.

2 Opis uporabljene metode

Da bi bolje razumeli vsakdanje izkušnje, izzive in razvojne možnosti romske skupnosti v Pomurju, smo izvedli kvalitativno raziskavo, ki temelji na tehniki (pol)strukturiranega intervjuja. Ta metoda omogoča dovolj odprto in prilagodljivo raziskovanje zaznav in mnenj sogovornikov, obenem pa tudi določeno primerljivost med odgovori. Vprašanja v raziskovalnem instrumentu so bila oblikovana na podlagi analize literature o Romih v Pomurju, s poudarkom na najnovejših študijah s področij socialne izključenosti, institucionalnega sodelovanja in skupnostnih metod (Hojnik Kelenc, 2023; Kovač, 2021, 2023; Lobnikar in Prislan Mihelič, 2024). Tak način je omogočil oblikovanje vsebinsko utemeljenih vprašanj in osredinjenost na tematska področja, ki jih znanstvena literatura prepozna kot ključna za razumevanje ranljivosti in odpornosti romske skupnosti.

V raziskavo je bilo vključenih sedem kvalificiranih sogovornikov iz romske skupnosti (tri sogovornice in štirje sogovorniki), ki imajo dolgoletne izkušnje z delom v skupnosti in aktivno sodelujejo z različnimi formalnimi institucijami (policija, centri za socialno delo, izobraževalne ustanove, nevladne organizacije). Vsi sogovorniki so bili izbrani namensko, na podlagi poznavanja lokalnega okolja, vloge v skupnosti in neposrednih izkušenj z obravnavano problematiko. Sogovorniki so vpeti v lokalno samoupravo ali pa v aktivnosti, ki so povezane s procesi opolnomočenja romske skupnosti. Zaradi svojih kompetenc in položaja znotraj romske skupnosti so pomemben člen povezovanja, hkrati pa so dobri poznavalci izzivov, s katerimi se srečuje romska skupnost v Pomurju.

Intervjuji so bili izvedeni v novembru 2024 in aprilu 2025 in so potekali osebno (v dveh primerih, v katerih smo lahko postavljali dodatna vprašanja) in po elektronski pošti (pet primerov; intervjuvancem smo najprej ustno natančno opisali namen intervjuja, oni pa so se nato odločili, da bodo poslali pisne odgovore na zastavljena vprašanja) v slovenskem jeziku. Zaradi zagotavljanja učinkovitosti izvedbe intervjujev je bil oblikovan sklop vprašanj, vsebinsko vezanih na: 1) ključne ranljivosti in izzive romske skupnosti v Pomurju, 2) prepoznane dobre prakse za izboljšanje položaja skupnosti, 3) oceno sodelovanja med formalnimi institucijami in romsko skupnostjo ter 4) prepoznavanje najučinkovitejših ukrepov in projektov v lokalnem okolju.

Zbrani podatki so bili analizirani s pomočjo tematske analize (Braun in Clarke, 2006), pri čemer so bile iz odgovorov izluščene ključne teme, ki so se ponavljale v različnih intervjujih. Pri analizi smo upoštevali načela zanesljivosti, verodostojnosti in etične odgovornosti, vključno z varovanjem anonimnosti sogovornikov.

3 Ugotovitve in razprava

Analiza v nadaljevanju temelji na intervjujih, izvedenih z izbranimi pripadniki in poznavalci romske skupnosti v Pomurju. Ti sogovorniki, vključeni v različne vidike družbenega in institucionalnega delovanja, so pomemben vir uvida v vsakdanje izzive in razvojne možnosti romske skupnosti v regiji. Namen analize je bil prepoznati glavne razsežnosti ranljivosti romske skupnosti ter dobre prakse in ukrepe, ki prispevajo h krepitvi njene odpornosti. Izsledki, predstavljeni v nadaljevanju, so razvrščeni glede na štiri temeljna vprašanja, ki so oblikovala jedro raziskovalnega instrumenta.

3.1 Ranljivost in ključni izzivi romske skupnosti v Pomurju

Intervjuvance smo prosili, naj s svojega vidika opišejo glavne ranljivosti in izzive, s katerimi se sooča romska skupnost v Pomurju. Romska skupnost v Pomurju se, kljub nekaterim pozitivnim premikom, še vedno sooča z večplastno ranljivostjo. Intervjuvanci poudarjajo, da so ključni izzivi povezani s socialno izključenostjo, neurejenimi bivalnimi razmerami, nizko stopnjo izobrazbe, nezaposlenostjo in pomanjkljivo finančno pismenostjo. Poudarjajo, da revščina in prostorska stiska pogosto vplivata tudi na odnose znotraj skupnosti ter na dojemanje Romov s strani večinske družbe. Pogosta ovira je tudi neurejeno lastništvo zemljišč, ki onemogoča dostop do ustreznih stanovanjskih rešitev. Intervjuvanci opozarjajo tudi na negativno medijsko predstavitev in porast sovražnega govora na spletu, kar dodatno pogloblja marginalizacijo. Predstavljamo nekaj tipičnih odgovorov.

»Bivanje v prenatrpanih bivališčih, mnogo si jih želi živeti izven naselja, vendar poročajo o tem, da težko pridejo do stanovanj. [...] Mnogi zaradi strahu pred izgubo identitete svojo kulturno dediščino in tradicijo zelo napačno interpretirajo – velikokrat pa, predvsem mlajše generacije, nimajo nobenega znanja o romski kulturi in dediščini« (intervjuvanka 1).

»Znotraj romske skupnosti prihaja do velikih nesoglasij ravno zaradi te prostorske stiske, saj nekateri Romi po parkrat tedensko kršijo javni red in mir« (intervjuvanka 2).

»Ob misli, da bi se zaposlili zgolj za minimalno plačo in ob tem izgubili vse dodatne pravice socialne politike [...] se zato raje odločijo za nedelo in ostajajo v evidence iskalcev zaposlitve« (intervjuvanec 3).

»Tudi v Prekmurju vsepovsod stanje ni takšno, kot se pričakuje« (intervjuvanec 4).

»Kljub uspešnemu vključevanju Romov v izobraževalni sistem in na trg dela še vedno obstajajo posamezne težave pri dostopu do kakovostnih zaposlitev« (intervjuvanec 5).

»Veliko Romov je močno zadolženih, kar se odraža v kakovosti življenja. [...] Posamezne družine, ki ne znajo dobro ravnati z denarjem, komaj preživijo iz meseca v mesec« (intervjuvanec 6).

»Ključni so izobraževanje, zaposlovanje, stanovanjski pogoji, infrastruktura in zdravje« (intervjuvanka 7).

Navedbe intervjuvancev se vsebinsko skladajo z ugotovitvami prejšnjih študij, na primer s Kovač (2023), ki v svoji študiji analizira romska naselja kot prostorsko segregirane in simbolno izolirane enote, s številnimi značilnostmi getoizacije. Sogovorniki iz Pomurja sicer navajajo, da so razmere v tej regiji nekoliko boljše kot v drugih regijah, a obenem opozarjajo, da so razlike med posameznimi naselji znotraj regije zelo izrazite. Prav tako lahko potrdimo, da ranljivost romske skupnosti ni samo materialna, temveč tudi simbolna in institucionalna (ERRC, 2021; FRA, 2022). Socialna politika, ki nudi golo preživetje, lahko hkrati zmanjšuje motivacijo za aktivacijo, kar odpira razpravo o reformi sistema socialnih transferjev. Kulturna marginalizacija, kot jo opisujejo sogovorniki, nakazuje na izgubo simbolnega kapitala in potrebo po aktivnem ohranjanju identitete znotraj skupnosti. Ob tem velja poudariti, da se posamezni sogovorniki posebej osredinjajo na položaj romskih žensk in mladih, kar kaže na pomen intersektionalnega razumevanja ranljivosti. Kot poudarjajo Ivancó idr. (2022), so prav romske ženske pogosto izpostavljene večplastni diskriminaciji – na presečišču etnične pripadnosti, spola in socialnega statusa.

Ranljivost romske skupnosti v Pomurju se torej kaže kot preplet materialnih, institucionalnih in simbolnih razsežnosti, pri čemer prostorska stiska, socialna negotovost in negativna stereotipizacija vodijo v začarani krog izključenosti. Ugotovitve intervjujev potrjujejo širša spoznanja iz literature o prostorski segregaciji (Kovač, 2023), večplastni diskriminaciji (Ivancó idr., 2022) in vplivu simbolnih predstav na družbeno izključevanje (ERRC, 2021; FRA, 2022).

3.2 Primeri dobrih praks za večjo odpornost romske skupnosti

Intervjuvance smo v nadaljevanju vprašali, katere so dobre prakse, ki so se izkazale za učinkovite za izboljšanje razmer romske skupnosti v Pomurju. Sogovorniki soglašajo, da so učinkovite tiste prakse, ki vključujejo Rome kot aktivne soudeležence – tako pri pripravi kot pri izvajanju projektov. Večkrat so v intervjujih navedeni programi po modelu »z Romi za Rome«, na primer večnamenski romski centri, socialna aktivacija romskih žensk ter vključevanje romskih pomočnikov v vrte in šole. Dodatno so bili izpostavljeni vključevanje Romov v lokalno politiko, vseživljenjsko učenje in zgodnja vključitev otrok v predšolsko vzgojo. Sogovorniki poudarjajo tudi pomen medijske predstavitve, ki bi morala več prostora nameniti pozitivnim zgodbam iz romske skupnosti. V nadaljevanju predstavljamo nekatere značilne odgovore na vprašanje o primerih dobrih praks.

»Delovanje aktivistov in prostovoljcev, ki izhajajo iz same skupnosti, ter spodbujanje vseživljenjskega učenja – programi, namenjeni odraslim Romom« (intervjuvanka 1).

»Na projektih zaposleni Romi. Ena od teh organizacij je Ljudska univerza Lendava, ki ima trenutno tri zaposlene Rominje. Delovanje romskega društva je zelo pomembno, saj z aktivnim sodelovanjem na različnih prireditvah prihaja do razbijanja stereotipov« (intervjuvanka 2).

»Večnamenski romski center je ponudil izobraževanje in sposobnosti, da lahko Romi dalje, tudi kot mentorji lastni skupnosti, podpirajo skupnost in jo izobražujejo sami« (intervjuvanec 3).

»Kulturni in športni dogodki, ki vključujejo tako romsko kot večinsko prebivalstvo, dodatno krepijo medsebojno razumevanje in sodelovanje« (intervjuvanec 5).

»Vedno več Romov ima opravljen NPK Romski pomočnik in se aktivno vključujejo v projekte – so zgled drugim Romom, saj so zaposleni« (intervjuvanec 6).

»Ključ do uspeha je dolgoročno delo, sodelovanje institucij in vključevanje Romov v reševanje lastnih težav« (intervjuvanka 7).

Literatura o skupnostnem delu poudarja pomen opolnomočenja ranljivih skupin z notranjimi viri in aktivno participacijo (Kovač, 2021; Lobnikar in Šumi, 2015). Projekti, ki temeljijo na participaciji, ne samo povečujejo učinkovitost ukrepov, temveč tudi krepijo občutek pripadnosti in pozitivne identifikacije. Vključevanje romskih žensk kot nosilk sprememb je pomembna komponenta transformativne prakse in razširja koncept odpornosti skupnosti. Navedene prakse ustrezajo konceptu skupnostnega dela, kot ga razumemo v okviru opolnomočevalnih in participativnih metod. Ledwith (2011) poudarja, da so za uspešno skupnostno delo ključni prepoznavanje notranjih virov skupnosti, vzpostavitev zavezništva z institucijami in aktivacija posameznikov kot nosilcev sprememb. Vendar pa intervjuvanci opozarjajo, da so ti projekti pogosto časovno omejeni in financirani projektno. Vzdržnost pozitivnih učinkov je zato vprašljiva, če niso podprti z dolgoročnimi institucionalnimi mehanizmi in stabilnim financiranjem. To potrjujejo tudi spoznanja iz raziskav skupnostnega dela, ki poudarjajo pomen trajnostne podpore za resničen preboj iz ranljivosti (Lobnikar in Šumi, 2015).

Intervjuvanci razumejo dobre prakse kot tiste, ki Romom omogočajo aktivno udeležbo in prispevek k skupnosti. Vključevanje romskih žensk, lokalnih akterjev in izvajanje programov v skupnosti potrjuje pomembnost opolnomočevalnih metod, ki temeljijo na notranjih virih skupnosti. To je v skladu s sodobnimi smernicami skupnostnega dela (Ledwith, 2011) ter ugotovitvami Lobnikarja in Šumija (2015), ki poudarjata pomen transformativnega sodelovanja in dolgoročne trajnosti praks.

3.3 Sodelovanje med institucijami in romsko skupnostjo

Intervjuvanci so odgovarjali na vprašanje: »Kako bi ocenili sodelovanje med različnimi formalnimi institucijami (policija, socialne službe, izobraževalne ustanove) pri obravnavanju tem, pomembnih za romsko skupnost v Pomurju?« Če povzamemo bistvo odgovorov, sodelovanje z različnimi institucijami vsaj na formalni ravni ocenjujejo kot pretežno pozitivno. Po mnenju intervjuvancev naj bi bila v Pomurju ta povezanost bolj razvita kot v nekaterih drugih regijah. Več sogovornikov tako navaja redna srečanja med institucijami in vključevanje romskih predstavnikov v procese odločanja, kar prispeva k učinkovitejšemu reševanju problemov. Vendar pa ne gre samo za zgledno sodelovanje – intervjuvanci so podali kar nekaj kritičnih ugotovitev, ki opozarjajo na pomanjkanje sistematičnega sodelovanja v kriznih razmerah, prelaganje odgovornosti med institucijami in omejeno vlogo romskih predstavnikov pri odločanju o porabi sredstev, namenjenih izboljšanju položaja romske skupnosti. Predstavljamo nekaj tipičnih odgovorov na ta vsebinski sklop.

»Vzpostavljen je multidisciplinaren tim [...], vendar se v praksi preveč odgovornosti prenese na romsko svetnico« (intervjuvanka 1).

»Pogrešam več komunikacije z občino, večjo vključenost romskih predstavnikov že pri načrtovanju porabe sredstev« (intervjuvanka 2).

»V proces ustvarjanja, odločanja in izvajanja institucije vključujejo pripadnike romske skupnosti (romski svetniki, romski pomočniki, nevladne romske organizacije, posamezniki iz romske skupnosti). [...] Morda bi lahko razmislili o neki regijski koordinaciji med ustanovami, ki so ključne za boljši razvoj romske skupnosti« (intervjuvanec 3).

»Inštitucije v regiji sicer sodelujejo, je pa pomanjkljivost v skupnem ukrepanju, saj se odgovornost prelaga eden na drugega« (intervjuvanec 4).

»Skozi redne koordinacijske sestanke in projektno sodelovanje se različne službe učinkovito povezujejo« (intervjuvanec 5).

»Sodelovanje je iz leta v leto boljše. [...] Tudi institucije med sabo vedno boljše sodelujejo ena z drugo, tako da vedo, kako ukrepati« (intervjuvanec 6).

»V teoriji zelo dobro nastavljeno, vendar pa žal v praksi dostikrat naleti na ovire [...] premalo je komunikacije med institucijami« (intervjuvanka 7).

Večina sogovornikov ocenjuje sodelovanje med formalnimi institucijami kot dobro razvito, zlasti v primerjavi z drugimi regijami. Poudarjajo redno sodelovanje med policijo, občinami, centri za socialno delo in izobraževalnimi ustanovami. Vendar pa opozarjajo na formalizem sodelovanja, prelaganje odgovornosti in omejeno vlogo romskih predstavnikov v odločanju.

Pomurje se kaže kot regija, v kateri so se oblikovali pozitivni modeli sodelovanja. Kljub temu so prisotne dileme glede dejanske moči romskih akterjev. Prisotnost v telesih odločanja ne pomeni nujno soodločanja. To potrjujejo tudi ugotovitve iz literature, ki opozarja na potrebo po poglobljenem, ne le formalnem vključevanju (Eman idr., 2019; Lobnikar in Prislan Mihelič, 2024). Predlog enega od sogovornikov o vzpostavitvi regijskega koordinacijskega telesa poudarja potrebo po strateškem usklajevanju in večnivojskem upravljanju. Prepoznane težave – kot so prelaganje odgovornosti in pomanjkanje koordinacije – lahko razumemo tudi skozi prizmo večnivojskega upravljanja (angl. *multi-level governance*), kjer usklajenost med državno, regionalno in lokalno ravni pogosto ni sistemsko zagotovljena. Tudi Ivanco idr. (2022) opozarjajo na neučinkovitost institucionalnega odziva in odsotnost strateškega povezovanja. Čeprav so Romi pogosto vključeni v različna telesa in projekte, to še ne pomeni dejanskega soodločanja. Arnstein (1969) v svoji lestvici participacije opozarja, da je resnična participacija mogoča šele takrat, ko imajo skupnosti moč odločati – ne samo biti informirane ali simbolno vključene.

Čeprav sogovorniki ocenjujejo, da je sodelovanje z institucijami boljše, poudarjajo, da je to pogosto omejeno na formalne ravni brez pravega vpliva na odločanje. Povezava z literaturo (Arnstein, 1969; Ivanco idr., 2022) kaže, da samo vključitev brez moči odločanja pomeni simbolno participacijo, ne pa dejanske. Za dolgoročno učinkovitost je ključno vzpostaviti mehanizme strateškega, večnivojskega sodelovanja.

3.4 Učinkoviti ukrepi in metode: pogledi romske skupnosti

Na koncu smo intervjuvance prosili, naj opišejo, kateri projekti oziroma ukrepi so po njihovih izkušnjah za romsko skupnost najučinkovitejši. Kot skupno značilnost vseh učinkovitih ukrepov so navedli partnerski način pri aktivnostih, ki vključuje Rome že v fazi oblikovanja projektov. Med navedenimi ukrepi prevladujejo: 1) večnamenski romski centri, 2) socialna aktivacija romskih žensk, 3) zaposlovanje Romov v projektih (svetniki, pomočniki, mentorji), 4) vključevanje v šolske in lokalne dejavnosti ter 5) kulturni in športni dogodki z namenom večkulturnega sodelovanja. Sogovorniki se strinjajo, da so najuspešnejši tisti ukrepi, ki združujejo strokovno podporo, lokalno infrastrukturo in neposredno participacijo romske skupnosti ter ki gradijo na obojestranskem razumevanju in vključevanju. Predstavljamo odgovore intervjuvancev na ta vsebinski sklop.

»Projekt Večnamenski romski center, Socialna aktivacija, romski pomočniki v vrtcih in osnovnih šolah« (intervjuvanka 1).

»Na obeh projektih so bile zaposlene Rominje, kar je velik plus za lažje izvajanje programov in doseganje ciljev« (intervjuvanka 2).

»Treba je v lokalnem okolju poiskati potencial v romski skupnosti, ga izobraziti in vključiti v izvajanje programov« (intervjuvaneec 3).

»Izobraževanje, urejevanje naselij in zaposlovanje so temelj za odpravo revščine in vključevanje v družbo« (intervjuvaneec 4).

»Učinkoviti so projekti, ki temeljijo na partnerskem sodelovanju med romsko skupnostjo, lokalno upravo, večinskim prebivalstvom in nevladnimi organizacijami« (intervjuvaneec 5).

»Taka organizacija ste na primer vi [Ljudska univerza Lendava], ki ima zaposlene Rominje, ki potem delajo s svojo skupnostjo« (intervjuvaneec 6).

»Izobraževanje in zgodnja vključenost, aktivno zaposlovanje, stanovanjska in infrastrukturna ureditev, zdravstvena oskrba in socialna podpora, sodelovanje s policijo in kulturno povezovanje« (intervjuvanka 7).

Kot skupno značilnost vseh učinkovitih ukrepov navajajo partnerski način pri aktivnostih, ki vključuje Rome že v fazi oblikovanja projektov. Med navedenimi ukrepi prevladujejo večnamenski romski centri, socialna aktivacija romskih žensk, zaposlovanje Romov v projektih, vključevanje v šolske in lokalne dejavnosti ter kulturni in športni dogodki.

Poglavitna ugotovitev je, da projekti postanejo učinkoviti, ko se izvajajo znotraj skupnosti in z udeležbo njenih članov. Vključevanje Romov kot mentorjev, svetovalcev in izvajalcev je več kot kadrovske ukrepe – je politična in epistemološka izjava o avtonomiji skupnosti. To presega samo izvedbo projektov in krepi odpornost s simbolnim potrjevanjem kompetenc skupnosti. Poudarek sogovornikov, da Romi najboljše poznajo svojo skupnost in vedo, kaj potrebujejo, odraža koncept epistemološke pravičnosti (Fricker, 2007), po katerem je prepoznanje izkušenj marginaliziranih kot legitimnega vira znanja ključno za pravične in učinkovite politike.

Poseben poudarek je bil v nekaterih intervjujih namenjen vlogi medijev. Intervjuvanci menijo, da prevladujoči negativni diskurz o Romih pomembno vpliva na njihovo samopodobo. Medijska predstavitev Romov ima po mnenju sogovornikov velik vpliv na samopodobo skupnosti in na družbeno zaznavo. To potrjujejo tudi ugotovitve Bučar Ručman (2011), ki opozarja na prisotnost stigmatizirajočih diskurzov. Sprememba javne naracije iz »problema« v zgodbo o odpornosti in prispevku skupnosti bi lahko pomembno vplivala na zmanjšanje predsodkov in povečanje zaupanja.

Podatki iz intervjujev potrjujejo, da je ključ do dolgoročne odpornosti romske skupnosti v Pomurju v prepoznavanju in krepitvi notranjih virov, trajnem sodelovanju z institucijami ter vključujočih načinih, ki Romom omogočajo aktivno vlogo. Pomurje kot regija s številnimi dobrimi praksami lahko služi kot zgled, vendar pa opozorila sogovornikov o formalizmu, neenaki porazdelitvi moči in projektne naravnosti ukrepov kažejo, da so potrebni sistemski in trajni ukrepi.

Učinkovitost ukrepov sogovorniki pogojujejo z dejansko participacijo Romov in krepitevjo njihove avtonomije. Pogledi iz intervjujev odražajo načela epistemološke pravičnosti (Fricker, 2007), ki prepoznava znanje skupnosti kot enakovreden vir za oblikovanje politik. Ob tem sogovorniki poudarjajo tudi nujnost uravnoveženih medijskih predstavitev, saj negativni javni diskurzi zavirajo prizadevanja za socialno vključevanje (Bučar Ručman, 2011).

4 Sklep

Romska skupnost v Pomurju ostaja, kljub nekaterim napredkom, ranljiva na številnih področjih: od bivalnih razmer, izobraževanja in zaposlovanja do socialne varnosti in vključevanja v institucionalno odločanje. Analiza intervjujev z izbranimi sogovorniki iz romske skupnosti je razkrila pomembne uvide v vsakdanje izzive, ki jih zunanji opazovalci pogosto spregledajo, in pokazala, da imajo Romi jasno artikulirane predloge za izboljšave. Raziskave, ki smo jih prikazali v našem prispevku, kažejo, da je ključna težava večplastne izključenosti Romov v Sloveniji ne le v materialnih, temveč tudi v simbolnih in institucionalnih razsežnostih. Ugotovitve iz intervjujev, ki smo jih predstavili v naši študiji, potrjujejo, da je prehod od ranljivosti k odpornosti mogoč predvsem takrat, ko so Romi aktivno vključeni v načrtovanje, izvajanje in vrednotenje projektov. Praksa »z Romi za Rome« se v tem kontekstu izkaže ne le kot dobra metoda, temveč kot taka, ki je etično, politično in epistemološko nujna.

Pomurje se v tem smislu kaže kot regija z mnogimi dobrimi praksami, ki vključujejo večnamenske romske centre, socialno aktivacijo, zaposlovanje Romov in kulturno povezovanje. Vendar pa sogovorniki opozarjajo, da je sodelovanje pogosto formalizirano, odgovornost razpršena, soodločanje pa omejeno. Zato ugotavljamo, da samo projektna naravnost in kratkoročne rešitve ne zadoščajo. Za dolgoročne spremembe so potrebni sistemski ukrepi, ki vključujejo: 1) stabilno financiranje programov, ki temeljijo na lokalni participaciji; 2) večjo vključenost Romov v procese odločanja na vseh ravneh; 3) podporo formalnih institucij in vodstev lokalne samouprave pri krepitev medkulturnih kompetenc in 4) večnivojsko sodelovanje med državo, lokalnimi oblastmi, romsko skupnostjo in civilno družbo.

Pomembna ugotovitev je tudi zaznana moč negativnega diskurza o Romih v medijih, ki pogloblja stigmo in vpliva na samopodobo. Potreba po uravnoveženem in vključujočem javnem govoru je zato nujen del krepite družbene kohezije. Na področju varnosti se je v Pomurju izkazalo večnivojsko policijsko delo v skupnosti kot primer dobre prakse, ki jo kot tako prepoznavajo tudi sami Romi.

Študija je pokazala, da imajo Romi v Pomurju ne le potrebo po večji vključenosti, temveč tudi znanje, izkušnje in voljo, da prispevajo k razvoju svoje skupnosti. Upoštevanje njihovih glasov ni samo stvar pravičnosti, temveč tudi učinkovitosti in legitimnosti družbenih sprememb. Prepoznavanje romske skupnosti kot aktivnega nosilca znanja pomeni premik od paternalističnih politik k resnično vključujočim in trajnostnim.

Literatura

1. Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224.
2. Benčina, N. (2021). Romi v izobraževalnem sistemu. *Vzgoja*, 23(92), 29–30.
3. Braun, V. in Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
4. Bučar Ručman, A. (2011). Medijsko poročanje o kriminaliteti v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(1), 23–38.
5. Cobiss.si. (n. d.). O Cobiss-u. <https://www.cobiss.si/cobiss.htm>
6. Eman, K., Car, S., Ivančič, D. in Bagari, D. (2024). Sedem desetletij reševanja varnostnih izzivov, povezanih z Romi v Pomurju. V G. Meško in R. Hacin (ur.), *10. Nacionalna konferenca o varnosti v lokalnih skupnostih: Mirna, varna in inkluzivna družba ter varnost v lokalnih skupnostih* (str. 21–29). Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.
7. Eman, K., Ivančič, D. in Bagari, D. (2019). Policijska uprava Murska Sobota – primer dobre prakse policijskega dela v dobro lokalne skupnosti. *Varstvoslovje*, 21(3), 229–247.
8. European Roma Rights Centre (ERRC). (2021). *Roma rights in the time of COVID: An overview of the impact of the pandemic on Roma communities in Europe*. ERRC. <https://www.errc.org/reports--submissions/roma-rights-in-the-time-of-covid>
9. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). (2022). *Roma in 10 European countries*. Publications Office of the European Union. <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/roma-survey-findings>
10. Fricker, M. (2007). *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford University Press.
11. Gomboc Mrzlak, S. (2009). Romi v procesu integracije pri nas in v Evropi. *Sodobna pedagogika*, 60(5), 26–42.
12. Hadler, M. (2020). *Romska mladinska književnost na Slovenskem* [Doktorska disertacija]. Pedagoška fakulteta.
13. Hojnik Kelenc, R. (2023). *Vpliv temeljne pismenosti in socialnih spretnosti na pojmovanje življenjske uspešnosti odraslih Romov* [Doktorska disertacija]. Fakulteta za uporabne družbene študije v Novi Gorici.
14. Horvat, S. (2019). *Kultura Romov v Prekmurju kot dejavnik uspešnosti njihovega formalnega izobraževanja* [Magistrsko delo]. Fakulteta za uporabne družbene študije v Novi Gorici.
15. Ivanco, Š., Lorenci, J. in Spitalszky, A. (2022). *Enakost in pravičnost na stranskem tiru: primerjalno poročilo o diskriminaciji Romov in njihovem dostopu do pravnega varstva na Slovaškem in v Sloveniji*. Minority Rights Group Europe.
16. Janko Spreizer, A. (2024a). Genocid nad Romi in Sinti v Sloveniji med drugo svetovno vojno: od prepoznavanja in komemoriranja do preprečevanja izkrivljanja zgodovine. *Studia Universitatis Hereditati*, 12(1), 127–148.

17. Janko Spreizer, A. (2024b). Romi v Sloveniji: vztrajne problematike. V I. Šumi in M. Urek (ur.), *Od dehumanizacije do diskriminacije: vztrajne socialne problematike v Sloveniji* (str. 117–176). Založba Univerze v Ljubljani.
18. Klopčič, V. (2004). *Romi v procesih evropske integracije/razvoj modelov izobraževanja in usposabljanja Romov za povečanje rednega zaposlovanja: vsebinsko poročilo: ciljni raziskovalni program - CRP*. Inštitut za narodnostna vprašanja.
19. Kovač, L. (2021). *Počutje romskih otrok v osnovni šoli in njihove zaznave odnosov z vrstniki in učitelji* [Magistrsko delo]. Filozofska fakulteta.
20. Kovač, L. (2023). *Romska naselja v Sloveniji kot potencialna geta* [Magistrsko delo]. Filozofska fakulteta.
21. Krajnc Nikolić, T., Stanojević-Jerković, O., Ranfl, M., Jagodic, D., Župan, J., Copot, M., Zakrajšek, V. in Verban Buzeti, Z. (2018). *Javnozdravstveni pristopi, namenjeni romski etnični skupnosti v Sloveniji*. Nacionalni inštitut za javno zdravje.
22. Ledwith, M. (2011). *Community development: A critical approach* (2nd ed.). Policy Press.
23. Ljudska univerza Lendava. (n. d.). *Domov*. <https://www.lulendava.si/>
24. Lobnikar, B. (2016). Policing Roma communities in Slovenia: An evaluation of the community policing approach. V D. Nogala (ur.), *Policing civil societies in times of economic constraints: Contributions to the 2013 CEPOL European Police Research and Science Conference* (str. 63–72). European Police College (CEPOL).
25. Lobnikar, B. in Prislan Mihelič, K. (2024). Izzivi zagotavljanja kakovosti življenja Romov v Prekmurju in vpliv preteklih izkušenj na zagotavljanje varnosti za vse. V G. Meško in K. Eman (ur.), *Varnost v lokalnih skupnostih – multidisciplinarne perspektive* (str. 259–285). Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba; Fakulteta za varnostne vede.
26. Lobnikar, B. in Šumi, R. (2015). Police and Roma communities in Slovenia: An evaluation of the community policing approach. *Visuomenes Saugumas Ir Viesoji Tvarka*, (15), 71–86.
27. Lobnikar, B., Hojnik Kelenc, R. in Prislan Mihelič, K. (2024). Analiza ranljivosti in načini krepitve odpornosti romske skupnosti v Pomurju – študija primera Lendave. V G. Meško in R. Hacin (ur.), *10. nacionalna konferenca o varnosti v lokalnih skupnostih: mirna, varna in inkluzivna družba ter varnost v lokalnih skupnostih* (str. 31–46). Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.
28. Lobnikar, B., Hozjan, U., Šuklje, T. in Banutai, E. (2013). Policing a multicultural community: A case study of the Roma community in northeastern Slovenia. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 38(2), 191–210.
29. Lobnikar, B., Prprovič, B., Nemec, N., Banutai, E., Prislan Mihelič, K. in Cajner Mraović, I. (2016). Comparative analysis of the quality of policing in local Slovenian and Croatian multicultural communities. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 67(4), 275–288.
30. Mestna občina Murska Sobota (MOMS). (2024a). *Romska skupnost v Mestni občini Murska Sobota*. <https://www.murska-sobota.si/za-obcane/romska-skupnost-v-mestni-obcini-murska-sobota>
31. Mestna občina Murska Sobota (MOMS). (2024b). *Sprejet akcijski načrt za razvoj romske skupnosti*. <https://www.murska-sobota.si/novice/sprejet-akcijski-na crt-za-razvoj-romske-skupnosti>
32. Milenković, M. in Modić, M. (2022). »Stop and search«: Slovenian police officers' perspective. *Varstvoslovje*, 24(4), 326–351.
33. Muršič, M. (2012). Mariborski Romi - od priseljevanja do sodobnih praks. *Časopis za kritiko znanosti*, 40(247), 67–82.
34. Občina Lendava (2024). *Akcijski načrt Občine Lendava za vključevanje pripadnikov romske skupnosti na območju Občine Lendava v širšo družbeno skupnost za obdobje 2021–2023*. <https://www.lendava.si/act/82821>
35. Ogulin, J. (2007). Policijski postopki z Romi - stališča prebivalcev, policistov in Romov. V B. Lobnikar (ur.), *8. slovenski dnevi varstvoslovja: zbornik povzetkov*. Fakulteta za varnostne vede. <https://dk.um.si/Dokument.php?id=177695&lang=slv>
36. Petek, A. in Eman, K. (2018). Zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti: študija primera Mestne občine Murska Sobota. *Varstvoslovje*, 20(1), 82–101.
37. Predalič, B. (2011). *Dvojna volilna pravica narodnih manjšin v Republiki Sloveniji* [Doktorska disertacija]. Evropska pravna fakulteta v Novi Gorici.
38. Razvojni center Murska Sobota (RCMS). (2022). *Regionalni razvojni program Pomurja 2021–2027*. https://www.rcms.si/upload/files/RRP_Pomurje_2021-2027_13-6-2022.pdf
39. Sardelič, J. (2010). Multikulturalizem in položaj Romov v Sloveniji. *Socialno delo*, 49(2/3), 109–120.
40. Sobotainfo. (7. 11. 2024.). *Brezposelni v Pomurju: Starejši od 50 let, invalidni ali pa doma že več kot dve leti*. 7. november 2024. <https://sobotainfo.com/novica/lokalno/brezposelni-v-pomurju-starejsi-od-50-let-invalidni-ali-pa-doma-ze-vec-kot-dve-leti>
41. Stošič, I., Virjent, B. in Novak, B. (2007). Problemi v komunikaciji med Romi in policisti. V B. Lobnikar (ur.), *8. slovenski dnevi varstvoslovja: zbornik povzetkov*. Fakulteta za varnostne vede. <https://dk.um.si/Dokument.php?id=179909&lang=slv>
42. Šugman, K. (2006). Kategorizacija in stereotipiziranje ter njun pomen za kriminologijo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 57(1), 15–27.
43. Šuklje, T., Banutai, E. in Lobnikar, B. (2012). Security issues regarding Roma population in Slovenia. V G. Meško, A. Sotlar in B. Tominc (ur.), *Contemporary criminal justice practice and research: Conference proceedings* (str. 58–59). Faculty of Criminal Justice and Security.
44. Vesel, M. (2016). Policijsko delo v romski skupnosti – primer uspešnega dela. V G. Meško, K. Eman in U. Pirnat (ur.), *Varnost v lokalnih skupnostih: (konferenčni zbornik)* (str. 119–130). Univerzitetna založba Univerze.
45. Vonta, T., Vidmar, J., Jurman, D. in Režek, M. (2007). Aktivnosti Razvojno-raziskovalnega centra pedagoških iniciativ Korak za korakom v okviru razvojnega partnerstva Romski zaposlitveni center. V *Zbornik projekta s priporočili partnerjev za spremembe pristopov do izobraževanja in zaposlovanja Romov* (str. 31–39). Razvojno partnerstvo Romski zaposlitveni center.
46. Zelko, E. (2015). *Razvoj metodologije javnozdravstvenega pristopa v romski skupnosti* [Doktorska disertacija]. Medicinska fakulteta.

Branko Lobnikar, Kaja Prislan Mihelič, Rahela Hojnik Kelenc: Od ranljivosti k odpornosti: perspektiva romske skupnosti o učinkovitih metodah v Pomurju

From Vulnerability to Resilience: The Roma Community's Perspective on Effective Approaches in the Pomurje Region

Branko Lobnikar, Ph.D., Full Professor of Security Studies, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. ORCID: 0000-0001-6121-0907. E-mail: branko.lobnikar@um.si

Kaja Prislan Mihelič, Ph.D., Associate Professor of Security Studies, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. ORCID: 0000-0002-8474-7122. E-mail: kaja.prislan@um.si

Rahela Hojnik Kelenc, Ph.D., Director, University of Adult Education Lendava– Népi Egyetem Lendva, Slovenia. E-mail: rahela.hojnik@lulendava.si

This article explores the vulnerabilities and resilience of the Roma community in the Pomurje region through the perspective of community members. A review of the literature shows that Roma in Slovenia are among the most marginalized populations, facing complex social, spatial, and institutional challenges. Although previous research has addressed education, employment, health, and public safety, the voices of Roma themselves are often absent in these studies. To address this gap, a qualitative analysis was conducted based on semi-structured interviews with seven key informants from the Roma community. Thematic analysis identified critical dimensions of vulnerability, including social exclusion, housing insecurity, and cultural marginalization. At the same time, several effective practices contributing to community resilience, such as community-based projects, employment of Roma professionals, integration into local networks, and the empowerment of Roma women, were emphasized. While cooperation with formal institutions (such as police, social services, and schools) was generally assessed positively, respondents emphasized the need for more inclusive and less formalized participation. The findings underline the importance of strengthening internal community resources, removing systemic barriers, and fostering participatory frameworks that take Roma voices and perspectives in planning and decision-making processes seriously.

Keywords: Roma community, Pomurje, vulnerability, resilience, community work

UDC: 323.15(497.411=214.58)